



Політичні  
дослідження

**Political Studies**  
**№ 1 (7)' 2024**

**ПОЛІТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ**  
**POLITICAL STUDIES**

Український  
науковий журнал

Ідентифікатор медіа  
в Реєстрі суб'єктів у сфері  
медіа R30-1222  
(рішення Національної ради  
України з питань телебачення  
і радіомовлення  
від 31.08.2023 р. № 792)

Свідоцтво про державну  
реєстрацію друкованого  
засобу масової інформації  
КВ 24573-14513Р  
від 25.09.2020 р.

Видається  
з квітня 2021 року  
Виходить двічі на рік

Журнал включено до переліку  
наукових фахових видань  
України з політичних наук  
(категорія „Б”)  
за спеціальністю  
052 — „політологія”  
(наказ Міністерства освіти  
і науки України  
від 07.04.2022 р. № 320)

Засновник  
**Інститут політичних  
і етнопонаціональних  
досліджень ім. І. Ф. Кураса**  
**НАН України**  
[www.ipiend.gov.ua](http://www.ipiend.gov.ua)

Адреса редакції:  
*вул. Генерала Алмазова, 8.*  
*м. Київ, 01011, Україна*  
*Тел.: +38 (044) 285-49-67,*  
*e-mail: editor@ipiend.gov.ua*



ISSN 2786-4774 (Print)  
ISSN 2786-4782 (Online)

# Політичні дослідження

## Political Studies № 1 (7)' 2024

Головний редактор  
**Олег Рафальський**



Київ 2024

## „Неонацизм” у публічній риторичі В. Путіна: динаміка сенсових змін (2004 — початок 2022 рр.)

**Павло Гай-Нижник**,  
доктор історичних наук,  
Інститут політичних і  
етнонаціональних  
досліджень ім. І. Ф. Кураса  
НАН України

**Pavlo Hai-Nyzhnyk**,  
Doctor of Historical Sciences,  
Kuras Institute of Political and  
Ethnic Studies of the NAS of  
Ukraine

ORCID: 0000-0002-8912-8398,  
[hai-nyzhnyk@ukr.net](mailto:hai-nyzhnyk@ukr.net)

**Анотація.** У статті висвітлено хронологію використання і динаміку змін сенсових навантажень нарративу „неонацизм” у риторичі, промовах і статтях В. Путіна з часу обіймання ним посади президента Російської Федерації до початку тотальної війни Росії проти України (т. зв. спеціальної воєнної операції).

Виокремлено комбінацію дефініцій „нацизм” і „неонацизм” у штучно створеній псевдоісторичній і псевдополітологічній ідеологемі відродження неонацизму в Україні як спадщини нацистських колаборантів часів Другої світової війни у сучасному українському суспільно-політичному середовищі та органах державної влади.

Простежено і проаналізовано зміни динаміки використання В. Путіним нарративу „неонацизм” щодо подій в Україні залежно від розкладу внутрішньополітичних важелів у Києві (зокрема, впливів проросійських сил на державну політику) або ж відповідно до геополітичної тактики Російської Федерації щодо втілення своєї стратегії опанування Україною та експансії на міжнародній арені.

Виявлено трансформацію негативного спрямування нарративу „неонацизм” в особистій риторичі В. Путіна зі звинувачень у так званій нацифікації окремих сегментів українського суспільства до органів державної влади України. Встановлено, що В. Путін цілеспрямовано намагається надати нарративу „неонацизм” глобального політичного обширу, переспрямовуючи його у дискредитацію й обвинувачення не лише на Україну чи країни Балтії (в контексті відтворення неоімперії СРСР на пострадянському просторі), а й на держави Заходу (членів ЄС та НАТО), які нібито спонукають до відродження нацизму і сприяють зміцненню неонацизму в Україні на державному рівні.

Узагальнено, що пропагандистська ідеологема і нарратив „неонацизму”, започатковані В. Путіним з метою відволікання уваги від базових неофашистських засад власної диктаторської системи в Росії, поступово ставали стрижнем його концепту спотвореного образу не лише України, а й західних демократій у далекоглядній стратегії зміни важелів геополітичного впливу на євразійському просторі та руйнуванні усталеної системи світової безпеки.

**Ключові слова:** Путін, гібридна війна, пропаганда, неонацизм.

## „Neo-Nazism“ in V. Putin's Public Rhetoric: Dynamics of Meaningful Changes (2004 — early 2022)

**Abstract.** The article highlights the chronology of the use and dynamics of changes in the meaning of the narrative „neo-Nazism“ in the rhetoric, speeches and articles of V. Putin from the time he assumed the position of President of the Russian Federation until the beginning of Russia's Total War against Ukraine (the so-called Special Military Operation).

The combination of the definitions „Nazism“ and „neo-Nazism“ in the artificially created pseudo-historical and pseudo-political ideologeme of the revival of neo-Nazism in Ukraine as a legacy of Nazi collaborators during the Second World War in the modern Ukrainian socio-political environment and state authorities is singled out.

Changes in the dynamics of V. Putin's use of the „neo-Nazism“ narrative in relation to events in Ukraine were traced and analyzed, depending on the schedule of internal political levers in Kyiv (in particular, the influence of pro-Russian forces on state policy) or in accordance with the geopolitical tactics of the Russian Federation in implementing its strategy of mastering Ukraine and expansion on international arena.

The transformation of the negative direction of the narrative „neo-Nazism“ in V. Putin's personal rhetoric from accusations of the so-called nazification of certain segments of Ukrainian society to the state authorities of Ukraine has been revealed. It has been singled out that V. Putin purposefully tries to give the narrative of „neo-Nazism“ a wider global political scope, redirecting it into discrediting and accusing not only Ukraine or the Baltic countries (in the context of the reproduction of the neo-empire of the USSR in the post-Soviet space), but also the countries of the West (members of the EU and NATO), which allegedly encourage the revival of Nazism and contribute to the strengthening of neo-Nazism in Ukraine at the state level.

It is summarized that the propaganda ideology and narrative of „neo-Nazism“ started by V. Putin in order to divert attention from the basic neo-fascist principles of his own dictatorial system in Russia, gradually became the core of his concept of a distorted image not only of Ukraine, but also of Western democracies in a visionary strategy of changing the levers of geopolitical influence on the Eurasian space and the destruction of the established world security system.

**Key words:** Putin, hybrid war, propaganda, neo-Nazism.

**Постановка проблеми.** З початку 2000-х років дедалі частіше в риторичі президента Російської Федерації почали лунати ідеологеми щодо відродження на пострадянському просторі неонацистських рухів та реабілітації нацистських злочинців тощо. Поступово наратив „неонацизм“ почав застосовуватися В. Путіним безпосередньо щодо окремого сегмента українського суспільства, а згодом й щодо державної влади України.

**Аналіз останніх досліджень** і публікацій показав, що в науковому середовищі дефініції „неонацизм“ чи „неофашизм“ у політиці В. Путіна використовувалися здебільшого у сфері вивчення державної системи і суспільно-політичного ладу Російської Федерації або ж лише фрагментарно згадувався пропагандистський наратив т. зв. українського „неонацизму“ в російських медіа як складової кремлівської пропагандистської і деін-

формаційної ешелонованої інституційної системи РФ. Ідеться, зокрема, про праці таких політологів та аналітиків, як Е. Д. Грегор [Gregor, 1998], З. К. Бжезінський [Brzezinski, 2004], Д. Вулсі-молодший [World: James Woolsey ..., 2005], М. ван Герпен [van Herpen, 2013], М. Ларуель [Laruelle, 2015], О. Мотиль [Motyl, 2016], С. Стефенсон [Stephenson, 2015; Stephenson, 2017], М. Суслов [Suslov, 2018], М. Галеотті [Galeotti, 2018], Е. Гершковіч [Gershkovich, 2019] та інші.

Проте у науковому середовищі пропагандистський наратив „неонацизм” системно не відстежувався і практично не досліджувався комплексно безпосередньо у публічних промовах чи публікаціях особисто президента РФ в контексті звинувачень щодо політичного керівництва інших держав, зокрема України, і виправдання ним агресивно-експансіоністської політики Кремля. Натомість, з огляду на авторитарно-диктаторську модель влади в державі та на фактичне „самодержавне” ідеологічне й політичне провідництво в Росії В. Путіна, який є визначальником, указником і регулятором усебічно контрольованої і структуризованої, багатокластерної і суцільної матриці пропагандистсько-дезінформаційної політики Російської Федерації, таке аналітичне дослідження, на наш погляд, є вельми актуальним. Отже, **метою дослідження** є комплексне відстеження хронології застосування та зміни динаміки використання В. Путіним від 2004 до початку 2022 року наративу „неонацизм” як звинувачувального ярлика щодо подій в Україні.

**Виклад основного матеріалу.** Наприкінці 1990-х років ельцинська Росія позиціонувала себе як новітня євроазійська демократія, що позбувається історико-ідеологічної та політико-економічної спадщини ідеї комунізму і соціалістичної системи Радянського Союзу. Так принаймні заявляла кремлівська пропаганда й у таке все ще прагнули вірити (сподівалися) демократії Заходу.

Саме у цей час закулісні поводитири навколо президента РФ Б. Єльцина забезпечували стрімке просування вгору по владній драбині Кремля невідомого широкому загалові функціонера і посереднього колишнього співробітника КДБ В. Путіна. Після переїзду у 1996 р. із Санкт-Петербурга до Москви цей „носіє портфеля” ексмера північної столиці Росії А. Собчака був призначений заступником керуючого справами президента РФ. Уже наступного року В. Путіну забезпечили захист дисертації кандидата економічних наук і він пересів у крісло очільника правонаступниці КДБ СРСР — Федеральної служби безпеки (ФСБ) РФ та секретаря Ради безпеки РФ, а вже у серпні 1999 р. став на чолі уряду Російської Федерації. Ба більше, 31 грудня 1999 р. Б. Єльцин, що несподівано заявив про свою відставку у новорічному зверненні до народу, призначив виконувачем обов'язки президента РФ саме В. Путіна, який майже за три місяці по цьому (26 березня 2000 р.) вперше був обраний президентом Росії.

Утім, уже із середини 1990-х експерти і політичні аналітики почали зауважувати авторитарні та диктаторські елементи в системі політичної влади Росії попри демократичну риторику верхівки Кремля. Поволі очевидними ставали також і неоімперські претензії Російської Федерації,

яка виношувала наміри замінити собою Радянський Союз. Так, наприклад, уже 26 серпня 1991 р. прессекретар президента РРФСР Б. Єльцина заявив, що у разі припинення Україною союзницьких відносин Росія залишає за собою право про перегляд кордонів, що суперечило російсько-українському договору від 19 листопада 1990 р., а 28 серпня 1991 р. віцепрезидент Російської Федерації О. Руцкой на чолі офіційної делегації РРФСР прибув до Києва з метою змусити керівництво України відмовитися від щойно проголошеної незалежності, погрожуючи при цьому переглядом кордонів у разі відокремлення України від Росії. Утім, унаслідок дводенних перемовин 29 серпня росіяни таки змушені були підписати комюніке, що підтверджувало територіальну цілісність сторін і непорушність їхніх кордонів. Тим не менш, відтоді стало зрозумілим, що з мертвого монстра СРСР на північ і схід від України відроджується нове імперське чудовисько — Росія [Гай-Нижник, 2017, с. 56].

Варто наголосити й на тому, що, попри офіційне декларування намірів будувати із колишніми радянськими республіками повноцінні двосторонні відносини, офіційна Москва у своїй зовнішньополітичній доктрині не відмовлялася від передової ролі Росії в СНД. Міністр закордонних справ Російської Федерації у 1990–1996 рр. А. Козирев чітко окреслював завдання, які ставила перед собою Росія в СНД, а саме: „Єдине військо, інтегрована економіка, унікальний культурний простір та спільна російська мова” [Преображенная Россия ..., 1992, с. 95].

Поволі імперські потуги (вже тривала війна з Чечнею, що оголосила і виборювала свою незалежність) набули прикриття гасел про боротьбу з тероризмом й відновленням окремих ідеологічних наративів комуністичного режиму СРСР у риторичній патріотичній обгортці новітнього російського націоналізму. Тож не дивно, що схрещення відроджуваних радянських пропагандистських кліше, глорифікація імперської історичної спадщини й патріотична істерія, що переходила межі шовіністичної ненависті до інших, почала формувати новітній характер російського імперського тоталітаризму, що міксувався в Москві у незбагненну суміш з елементів сталінізму, фашизму, гітлеризму та царецезаризму й який згодом набуде ємкої дефініції — рашизм, однією з засадничих складових якого стала авторитарна диктатура та ідеологія путінізму в Російській Федерації.

Проте перші паростки цієї потворної нової Росії вже зійшли тоді, у другій половині 1990-х, і стали очевидними не лише сусідам РФ, що назавжди затямили історичні уроки етнонаціональної політики „дружби народів” і системи „соціалістичної народної демократії” Москви, а також далекому Заходу, який зітхнув з полегшенням у надії геополітичних змін після завершення, здавалося б, епохи холодної війни. Зрештою, мюнхенська промова В. Путіна на конференції з питань політики безпеки 10 лютого 2007 р. була не лише погрозою, а й попередженням до початку Кремлем підготовки до демонтажу світової системи безпеки. Фактично — це було оголошення війни Заходу, початком новітньої малої холодної війни. А відтак така холодна війна інкорпорувала в себе не лише ескалацію

гібридного протистояння в економіко-фінансовій сфері, випробування сил у запалюванні нових локальних війн, а й всеосяжне протистояння на її ідеологічних фронтах засобами дезінформації та пропаганди. Фінансово-економічна криза західної економіки 2008 р., поразки США в Іраку та Афганістані додали В. Путіну нового дихання. Одним з дезінформаційних наративів такої кремлівської ідеологічної війни став термін „неонацизм”, який В. Путін почав активно використовувати в передбаченій орвеллівською (George Orwell) антиутопією „1984” інтерпретації в стилі гітлерівської й сталінської пропаганд.

Невдовзі саме В. Путін публічно й офіційно вигадає „неонацистську” Україну — пропагандистський наратив, який стане одним зі складових його неоімперської тактики реваншизму і агресивної геополітичної стратегії трансформації і демонтажу європейської системи безпеки. Для простеження усіх ланок процесу доведеться вкотре повернутися у російське політичне минуле й звернутися, власне, до джерел (які принаймні були і наразі є у вільному доступі), а саме — до офіційних промов, інтерв'ю, заяв тощо з цієї теми самого кремлівського диктатора.

Зокрема, слід згадати, що після Першої російсько-чеченської війни, внаслідок якої Ічкерія фактично здобула незалежність від Москви, саме В. Путін з початку 2000 р., як виконувач обов'язки президента РФ, взяв на себе роль реваншиста і ката чеченського народу. Бої регулярних збройних сил з обох боків, які почалися з вересня 1999-го, завершилися наприкінці лютого 2000-го перемогою ЗС РФ, після чого чеченські загони перейшли до тактики партизанської війни, що активно тривала до квітня 2009 року. Проте збройне підпілля чеченських повстанців продовжувало боротьбу ще до грудня 2017 року. Увесь цей час російські війська чинили акти геноциду чеченського народу. При цьому кремлівська пропаганда не застосовувала щодо Чечні звинувачення у неонацизмі, натомість нею широко використовувалися наративи тероризму та ісламського фундаменталізму тощо. І дійсно, було би дурницею приплести щодо чеченців (як і до інших кавказьких народів) звинувачення у неонацизмі.

Ця заувага не така вже й дивна, як може видатися на перший погляд. Цілком очевидно, що В. Путін мислив тверезо і не був хворим на психоз, а швидше належить до первинних психопатів-харизматиків (за визначенням доктора Д. Феллона [*James Fallon ...*, 2022]) при свідомості і ще й тому, що він розумів і сприймав нацизм не у класичному універсальному визначенні, а виключно у гітлерівській його редакції! Саме тому, серед іншого, неонацистська риторика не була застосована В. Путіним й щодо Грузії у 2008 р. під час окупації його військами Абхазії чи Південної Осетії, які чинили там етнічні чистки, позаяк у його, гітлерівському по суті, розумінні народи Кавказу і Закавказзя не є ні європейцями, ні, тим паче, вартими до навіть чіпляння на них ярлика неонацистів.

Інша справа — народи Балтики. Саме до країн Балтії було застосовано тоді звинувачення у розплідненні неонацизму. Так, наприклад, в „Огляді зовнішньої політики Російської Федерації” від 27 березня 2007 р. путінське

МЗС зазначало, що вирішення питання договірно-правового оформлення кордонів з Естонією та Латвією буде можливим лише, коли вони виконають вимоги Росії. Москва, при цьому, вказувала, що ці маленькі балтійські держави висувують величезній Росії територіальні претензії. Крім цього, Кремль зажадав від Таллінна і Риги припинити „окупаційну” риторичу, відмовитися від наміру демонтажу пам’ятників радянським воякам та, увага, протидії проявам неонацизму у цих країнах [Обзор внешней политики ..., 2007].

Щодо України і Грузії було зафіксовано інше попередження від РФ, яке стосувалося можливого прискорення їх прийому до НАТО, що „неминуче ускладнює наші відносини” [Обзор внешней политики ..., 2007]. Наступного року, слід нагадати, Грузія зазнала збройної агресії з боку РФ. Україна мала би бути наступною, проте вона виявилася надто поступливою. Прем’єр-міністром тоді був В. Янукович, який за кілька років посяде президентське крісло у Києві [Гай-Нижник, 2018]. Отже, щодо поступливої і керованої пропутінськими силами України звинувачень у неонацизмі не було, натомість у ті роки маховик російської пропаганди щосезону посилював „нацифікацію” балтійських держав. Росія знову і знову публічно звинувачувала країни Балтії в утиску там своїх „співвітчизників” й, зокрема, на майданчику ОБСЄ і на Мадридському саміті міністрів закордонних справ висувала Латвії та Естонії звинувачення у дискримінації російськомовного населення, жорстко критикувала „неонацистські тенденції” в цих країнах, застерігала про небезпеку та вимагала протидії неонацизму [Внешнеполитическая и дипломатическая деятельность ..., 2008]. І саме Литва, Латвія та Естонія, коли б не Революція гідності у Києві і не повалення режиму В. Януковича в Україні, що стало геополітичною поразкою Москви, підпали би під дію спецоперацій Кремля з утворення місцевими росіянами сепаратистських „народних республік” і „денацифікації” цих країн російською армією.

Повертаючись до В. Путіна та його риторичі щодо неонацизму в контексті України, слід окремо звернути увагу на новий етап його політичного життя і діяльності, який розпочався після 2004 р., коли він удруге „виграв” президентські вибори в Росії. Саме цього року в Україні відбулася Помаранчева революція, внаслідок якої, на тлі протистояння сил прозахідної і проросійської політичних орієнтацій, у державі тимчасово владу здобула націонал-демократична коаліція на чолі з обраним президентом В. Ющенком. Проросійські ж сили, що об’єдналися навколо В. Януковича і представляли потужну фінансово-економічну базу та вагому частину у Верховній Раді, а також проросійське лобі в українському демократичному уряді, мали неабиякі важелі впливу у політикумі, медіа та суспільстві. Невдовзі ж В. Янукович став прем’єр-міністром України (за президентства В. Ющенка), а у 2010 р. здобув на виборах перемогу у президентських перегонах. Україна відтоді дедалі глибше занурювалася в навколоремлівську геополітичну, фінансово-економічну та пропагандистську орбіту.

Менше з тим, але саме після Помаранчевої революції 2004 р. російська преса та влада дедалі частіше почала називати Україну „фашистською

державою”, незважаючи на те, що ультраправі партії в ній залишалися слабкими і роз’єднаними, перебуваючи на рівні суспільно-політичного маргінесу (на відміну від Росії [Mierzejewski-Voznyak, 2018, р. 608, 621–622]), а серед української влади не було „фашистів” — натомість був присутній коктейль націонал-демократів з істотною частиною лояльних до Росії й відвертих проросійських сил, керованих з Москви. Тож основна політична боротьба в Україні 1991–2014 років точилася саме між націонал-демократами та проросійськими партіями і не виявляла яскравого чи жорсткого антиросійського спрямування.

Проте В. Путіна мало цікавила справжня структура українського політикуму та його ідеологічна складова, якщо вони не вмонтовувалися у його заздалегідь обрану геополітичну стратегію на відновлення СРСР шляхом поглинання, перш за все, України. Яким способом воно мало відбутися (прямою окупацією чи глибокою інтеграцією), залежало від поточних факторів і набутих приводів, від чого коливалася й тактика дій Кремля у його гібридній війні проти України з подальшим прицілом на західний світ.

Крім того, як відомо, диктаторів завжди лякають т. зв. „кольорові” революції, тим паче — у сусідній державі. Саме така революція, що набула назви „Помаранчева”, й відбулася 2004 р. в Україні й, отже, апіорі становила потенційну екзистенційну загрозу для режиму В. Путіна в Росії, який лише починав цементувати свою диктатуру. Отже — першим завданням кремлівської пропаганди стала справа дискредитації цієї демократичної революції та демонізація її ідей.

Тоді ж у риторичі В. Путіна термін „нацизм” почав замінити застосування терміна „фашизм” та частіше вживатися також і щодо теми Другої світової війни. Так, в інтерв’ю французькій „Le Figaro” від 7 травня 2004 р. він говорив про нацизм саме з огляду на Другу світову війну й категоричного засуджував пакт Молотова — Ріббентропа, на відміну, до речі, від риторики 2023–2024 років, коли В. Путін уже намагався виправдовувати цей ганебний історичний акт [Путин, 2005, Май 7]. Подібне ж зазначалося й у його інтерв’ю ведучому американського каналу CBS Майклу Воллесу (Mike Wallace) 9 травня того ж року, проте тут В. Путін кілька разів змушений був визнати, що саме в Росії присутні такі явища, як екстремізм, націоналізм, шовінізм, неонацизм та антисемітизм [Путин, 2005, Май 9].

Натомість, у 2011 році новий президент РФ В. Медведєв 15 грудня на пресконференції за підсумками 28-го саміту Росія — ЄС заявив, що „у Євросоюзі є й проблеми з дотриманням прав російськомовних громадян у низці країн, а також усім відомі факти ксенофобії, екстремізму та неонацизму в низці держав Європейського союзу” [*Пресс-конференция по итогам саммита ...*, 2011]. Що ж до України, то в період 2010–2014 рр. Кремль не вдавався до дезінформаційної кампанії щодо нацизму в українському політикумі чи владі, адже це б кидало тінь і дискредитувало би його маріонетку на президентській посаді у Києві — В. Януковича, який доволі незграбно і прямолінійно прагнув також вибудувати тут свій режим під патронатом Москви, подібний до проросійського режиму О. Лукашенка в Білорусі.

Повернувшись де-юре до президентської влади 2012 року, В. Путін жодного разу не згадав про нацизм чи неонацизм в Україні, проте після „кольорової” Революції гідності у Києві 2014 р. він почав називати її актиконституційним державним переворотом і збройним захопленням влади, неодмінно додаючи про сплеск націоналізму в Україні. Тоді ж і з’явилися терміни „неонацизм” і „нацизм” саме щодо України.

Так, 17 квітня 2014 р., вже після захоплення Криму, В. Путін, відповідаючи у Москві на питання у прямому ефірі, заявив: „Подивіться, адже там, де процвітає сьгоднішній націоналізм і навіть відроджується неонацизм, що це таке: це західні частини України, — а ви ж добре знаєте історичне минуле цієї території, цієї землі та цих людей. Частково сьгоднішні території перебували в Чехословаччині, частково — в Угорщині, частково — в Австрії, в Австро-Угорщині, частково — у Польщі, і ніде і ніколи вони не були повноцінними громадянами цих країн. Знаєте, щось завжди всередині у людей дозрівало” [*Прямая линия ...*, 2014].

За кілька днів, 28 квітня у Петрозаводську на зустрічі з членами Ради законодавців при Федеральному зібранні РФ В. Путін додає, що в країнах — нових членів НАТО (очевидно, малися на увазі Польща, Чехія, Словаччина, Литва, Латвія, Естонія, Румунія) практично кругом при владі перебувають нащадки та ідейні спадкоємці колабораціоністів, що активно співробітничали під час Другої світової війни з нацистським окупаційним режимом. Усе це, звісно ж, було вигаданою брехнею, але він іде далі, стверджуючи, що їхня діяльність спрямована перш за все проти Росії, а також проти народів, що об’єдналися навколо неї для відпору нацистам у 40-ві роки ХХ ст. і нині бачать своє майбутнє в рамках єдиного з Росією економічного і духовного простору „руського міра”. „Ми в Криму на своєму досвіді змогли переконатися, що протистояння нацистам — це завдання, яке не залишилося у минулому, це війна за сьгоднішній день та за майбутнє нашої країни”, — додав він [*Встреча с членами Совета законодателей*, 2014].

Тоді ж В. Путін назвав Майдан антиросійським і вперше заявив про нацистів в українському уряді. Пізніше, зокрема тим, що, за його словами, „неонацисти” захопили Україну внаслідок державного перевороту і нібито необхідністю захистити права російськомовних і російських громадян у Криму, В. Путін виправдовував свою агресію проти України та незаконну окупацію півострова [Sauer, 2022]. Своім же законодавцям 28 квітня 2014 р. він вказав на необхідність розробки федеральної програми протидії неонацизму та неофашизму із захисту підсумків Другої світової війни та Великої Вітчизняної [*Встреча с членами Совета законодателей*, 2014].

Про відродження у світі ідеології нацизму В. Путін, звісно ж, згадав і під час зустрічі 9 липня 2014 р. з делегацією рабинів з Ізраїлю, Австрії, Бельгії, Великобританії, Німеччини, Італії, Нідерландів і Франції, але при цьому проговорився компліментом про Й. Геббельса, назвавши того „талановитою людиною” [*Встреча с представителями международных общественных и религиозных организаций*, 2014]. Шизофренічну пропаганду В. Путіна, що не поступалася зусиллям його улюбленця Й. Геббельса, підтримали й

представники членів фракцій політичних партій у Державній думі РФ. Так, зокрема, на зустрічі з президентом РФ у Ялті в щойно окупованому Криму 14 серпня 2014 р. С. Міронов (партія „Справедливая Россия”) висловив підтримку наміру „розглядати як один з основних стратегічних національних пріоритетів Росії боротьбу з загрозою фашизму та неонацизму в будь-якій точці планети, від кого б ця ідея і ці хвилі не виходили”, і закріпити це положення у Стратегії національної безпеки РФ [*Встреча с членами фракций ...*, 2014]. Він також зауважував, що з урахуванням безпрецедентної поведінки та дій Заходу настав час розробити нові доктрини внутрішньої та зовнішньої політики Російської Федерації, що стануть відповіддю на сучасні виклики та загрози, а саме — „проти свавілля українських олігархів та неонацистів!” [*Встреча с членами фракций ...*, 2014]. Про криваві поняття „бандерівщини” і „нацизму” в Україні не забула згадати й його колега С. Горячева, а Г. Зюганов (Комуністична партія), характеризуючи українську владу як напівфашистську і нацистсько-бандерівську, закликав „продумати цілий цикл заходів, які зупинили б цю вкрай небезпечну навалу і для Російської Федерації в цілому, і для Криму” [*Встреча с членами фракций ...*, 2014].

Не міг В. Путін, звісно ж, не згадати про неонацизм й напередодні відвідин столиці Сербії, куди він мав прибути для відзначення 70-річчя звільнення Белграда. Так, в інтерв'ю провідній сербській газеті „Политика” 14 жовтня 2014 р. він висловив особливе занепокоєння становищем в Україні, знову назвавши події лютого у Києві антиконституційним державним переворотом, в контексті того, що, мовляв, „вакцина” від нацистського вірусу, вироблена на Нюрнберзькому трибуналі, у деяких державах Європи втрачає чинність. При цьому В. Путін навів, нібито, „наочне свідчення” — відкриті прояви неонацизму, які вже стали повсякденною річчю у Латвії та інших країнах Балтії [*Интервью газете „Политика” ...*, 2014]. Утім, конкретних прикладів, що підтверджували б його брехню, як і зазвичай, наведено не було. Цей пасаж ще раз засвідчив, що кремлівський диктатор не припиняв готувати окремі сегменти західного суспільства (у цьому разі балканського) до виправдання своєї майбутньої агресії щодо континентальної частини України та супроти країн Балтії.

Окрім того, вже тоді, у 2014 році, В. Путін прив'язував, серед іншого, й питання поборювання т. зв. шовінізму і неонацизму з необхідністю руйнування ненависного йому „однополярного світу”, який, за його ж словами, не приводить до зростання керованості глобальними процесами та є нестійкою конструкцією, що призводить до породження диктатури і, водночас, регіональних конфліктів, тероризму, наркотрафіку, релігійного фундаменталізму, шовінізму й неонацизму. Саме про це він безпосередньо заявив 24 жовтня у Сочі на засіданні пропагандистського міжнародного „дискусійного” клубу „Валдай”, відверто вказуючи на США, політика яких („однобічний диктат і нав'язування власних шаблонів”) нібито призводить до того, що „замість врегулювання конфліктів — ескалація; замість суверенних, стійких держав — зростаючий простір хаосу; замість демократії — підтримка вельми сумнівної публіки: від відвертих неонацистів до ісламістських

радикалів” [*Заседание Международного дискуссионного клуба ...*, 2014]. Натяк більш ніж однозначний — необхідне зруйнування існуючої системи глобального світопорядку.

На цьому тлі не обійшлося й без традиційної згадки про збройний переворот у Києві, внаслідок якого до влади в Україні прийшли люди крайніх поглядів, націоналісти, правих, у тому числі неонацистських переконань [*Заседание Международного дискуссионного клуба ...*, 2014]. І, знову ж таки, з вуст В. Путіна не пролунало жодного прізвища українських урядовців-неонацистів та не було наведено бодай одного прикладу таких переконань (при цьому немає жодного сумніву, що він скористався б нагодою навести їх, коли б це мало би місце бути). Натомість саме цим диктатор укотре спробував виправдати окупацію Криму Російською Федерацією на начебто прохання про це легітимного республіканського органу влади.

Повертаючись до українських „міністрів-неонацистів” у владі, не важко не помітити, що В. Путін чудово усвідомлював цільову аудиторію своєї маячні й саме тому вказував про неонацистів у владі України, звертаючись до російської публіки. Водночас в інтерв’ю журналістові німецького телеканалу ARD Г. Зайпелю (Hubert Seipel), яке було записане 13 листопада 2014 р. у Владивостоку, українські урядовці вже неонацистами ним не називалися. Навіть більше, В. Путін визнав, що Україна — самостійна, незалежна, суверенна держава, але й одразу додав: „Я зараз скажу Вам прямо: ми дуже стурбовані тим, щоб там не виникло бажання здійснювати якихось етнічних чисток, ми турбуємося, щоби Україна не скотилася у неонацизм” [Путин, 2014, Ноябрь 17]. Тож на німецьку аудиторію маніпулятор таки визнав не лише те, що Україна — незалежна держава, а й те, що її влада не є неонацистською, проте натякнув і на зміну цього бачення. Пояснення щодо мотиву до такого пом’якшення риторички сам В. Путін надав у перебігу інтерв’ю: „На нас [Росію] хочуть перекласти відповідальність і хочуть, щоби ми за щось додатково заплатили”, й ще одне — на міжнародній арені тоді активізувалося питання Мінських домовленостей [Путин, 2014, Ноябрь 17].

У міру того, як події на Сході України переходили у стан затяжної позиційної війни й тривало торпедування міжнародних акцентів навколо Мінських угод тощо, риторика В. Путіна щодо неонацистів у владі України та її самої як неонацистської держави припинялася, а сам цей термін знову згадувався ним лише в контексті Другої світової війни. Так, у 2015 р. на зустрічі з офіцерами і прокурорами у Кремлі 4 квітня він згадав про перемогу над нацизмом у ті часи й додав лише, що „ми не приймаємо політику заохочення неонацизму, екстремізму, розпалювання ворожнечі між народами, ескалації військових загроз” [*Встреча с офицерами и прокурорами ...*, 2015]. Утім, прямі звинувачення у нацизмі української влади були б уже дещо нелогічними, адже саме у квітні того року у Києві прийняли Закон про засудження комуністичного і націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів і заборонили пропаганду їх символіки [Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів ..., 2015].

Зауважимо також, що РФ щорічно ініціювала в Генеральній Асамблеї ООН ухвалення резолюції за назвою, зокрема у грудні 2015 р., „Боротьба з героїзацією нацизму, неонацизмом та іншими видами практики, які сприяють ескалації сучасних форм расизму, расової дискримінації та пов'язаної з ними нетерпимості”. Подібне заявлялося й у 2016 р., зокрема, 5 квітня на засіданні оргкомітету „Побєда” в Кремлі В. Путін побічно згадав і про ухвалення 133 країнами вищевказаної резолюції [*Заседание Российского оргкомитета ...*, 2016]. У дорученні ж урядові РФ того дня щодо „неонацизму” про Україну знову ж таки не згадувалося, а лише зазначалося, між іншим, про „донесення об'єктивної інформації про роль нашої [РФ] країни у перемозі над нацизмом, протидію спробам ревізії історії та підсумків Другої світової війни, героїзації нацизму та пропаганді неонацизму” [*Перечень поручений ...*, 2016]. У грудні того ж року в Радбезі ООН з подачі Москви було ухвалено нову резолюцію („Боротьба з героїзацією нацизму, неонацизмом та іншими видами практики, які сприяють ескалації сучасних форм расизму, расової дискримінації, ксенофобії та пов'язаної з ними нетерпимості”), за яку проголосувало 136 країн. Проти проголосували США та Україна і ще 49 країн утрималися, про що не забув згадати В. Путін наступного року на черговому засіданні 20 квітня 2017 р. все того ж оргкомітету „Побєда” [*Заседание оргкомитета ...*, 2017].

Слід принагідно зазначити, що від 2014 по 2021 роки Україна послідовно голосувала проти ухвалення Резолюції ГА ООН про неприпустимість певних видів практики, що сприяють расизму, пояснюючи свою позицію побоюванням, що резолюція — у запропонованій Росією формі — може призвести до обмеження свободи слова, та відмовилася підтримувати її „доти, доки сталінізм і неосталінізм не засуджуватимуться однаково, як і нацизм, неонацизм та інші форми нетерпимості” [Кропман, 2015; *Резолюция ООН ...*, 2016; *В ООН призвали ...*, 2018; Венкина, 2021].

Подібними до попереднього були й рішення цього оргкомітету у 2017 році [*Протокол заседания ...*, 2017]. В. Путін тоді пригадав про „неонацизм” лише на так званому параді Перемоги в Москві 9 травня, та й то лише для годиться, що звучало досить формально: „Для ефективної боротьби з тероризмом, екстремізмом, неонацизмом, іншими загрозами необхідна консолідація всього міжнародного співтовариства” [*Военный парад ...*, 2017]. У подальші ж роки, аж до 2022-го і 2023-го, коли розпочалося повномасштабне вдертя РФ в Україну і тривала тотальна російсько-українська війна, на засіданні зазначеного оргкомітету „Побєда” про неонацизм уже й не згадували — виявився тимчасово політично не актуальним для кремлівської пропаганди.

Сам же В. Путін згадував про неонацизм для проформи лише одним словом у контексті промов про Другу світову війну й у прив'язці до неї. У 2019 р. 9 травня — про готовність Росії поряд з іншими протистояти неонацизму та екстремізму [*Парад Победы ...*, 2019] та 4 липня у Римі в інтерв'ю італійській „Corriere della Sera”. Тоді на запитання журналістів Ф. Драгосеї (Fabrizio Dragosei) та П. Валентіно (Paolo Valentino) про обрання

президентом В. Зеленського В. Путін спробував нагадати очільникові України про основні наративи кремлівської пропаганди, які можуть з новою силою розкручуватися Москвою: „Якщо Володимир Зеленський почне виконувати свої передвиборчі обіцянки, зокрема, вступить у прямі контакти зі своїми співгромадянами на Донбасі, перестане називати їх сепаратистами. Якщо українська влада виконуватиме Мінські угоди, а не ігноруватиме їх. Насильницька українізація, заборони на використання рідної для мільйонів громадян України російської мови, включаючи викладання нею у вишах та школах, розгул неонацизму, громадянський конфлікт на Південному Сході країни, спроби колишньої влади зруйнувати тендітний міжконфесійний світ — це лише мала частина непривабливого "багажу", з яким доведеться розбиратися новому президентові [України]" [Putin: „Pronti a dialogare con gli Usa ...”, 2019; Путин, 2019, Июль 4].

Протягом наступного — 2020 року В. Путін жодного разу не згадав про неонацизм стосовно В. Зеленського чи України. Така „замирюваність” В. Путіна у 2019–2020 рр. із (не)використання щодо України наративу „неонацизм” пояснюється нічим іншим, як процесами міжнародної політики, коли кремлівський диктатор сподівався через відновлення перемовного процесу в рамках Нормандського формату втягнути новообраного Президента України В. Зеленського у пастку Мінських домовленостей. Тож український „неонацизм” раптом зник з поля зору В. Путіна й, відповідно, з його риторики.

Утім, український „неонацизм” воскресне в путінській пропаганді чи не одразу ж, як Україна виявить хоча б щонайменші ознаки неподатливості. Довго чекати не довелося. 27 квітня 2021 р. В. Зеленський заявив про необхідність розширення Нормандського формату, пояснивши, що це може бути або, власне, розширення, або „окремий, паралельний формат з іншими країнами, з дуже серйозними, потужними гравцями” [Зеленський заявив ..., 2021]. За день до цього в інтерв'ю газети „The Financial Times” він закликав переглянути домовленості 2015 р. та долучити до Нормандського процесу Велику Британію, Канаду і США [Ukrainian leader calls ..., 2021]. Такий формат явно не входив у плани В. Путіна й ламав концепцію його геополітичної пастки, тож уже наприкінці червня він заявляв про те, що немає жодного сенсу зустрічатися із В. Зеленським, адже, мовляв, усе вирішується у Вашингтоні. Попри це, 1 липня 2021 р. В. Зеленський, розповідаючи про те, що „факти завжди красномовніші, ніж будь-які заяви”, знову висловив готовність „зустрітися і з президентом Путіним — якщо його дійсно цікавить вирішення низки кризових питань, які об'єктивно існують у двосторонніх відносин України та Росії. В будь-якому разі підготовка до цього непростого матчу триває” [Володимир Зеленський: Я готовий ..., 2021]. Проте В. Путіна не цікавили врівноваження перемовин і пошук можливого компромісу, він виграв час для підготовки повномасштабного воєнного вторгнення в Україну й розв'язання проти неї тотальної війни [Гай-Нижник, 2022; Гай-Нижник, 2023].

Відтак уже в липні 2021 р. президент РФ опублікував досить об'ємну і сповнену українофобією, але нікчемну з історично-наукового погляду та з

огляду на здоровий глузд статтю „Про історичну єдність росіян та українців”. У ній „неонацистська” тема, поряд з невіглаством і ненавистю, посіла одне з ключових місць. Тут кремлівський диктатор наголошував не лише на ревізіонізмі історії, а й на амбіції українських радикалів і неонацистів, яким „потурали” і офіційна влада, і місцеві олігархи, що, „пограбувавши народ України”, вкрадене тримають у західних банках і готові продати матір рідну, щоб зберегти капітали. Звісно ж, було додано й про „хронічну слабкість” державних інститутів України та її стан добровільного заручника чужої геополітичної волі [*Стаття Володимира Путіна ...*, 2021a; *Стаття Володимира Путіна ...*, 2021b].

Очікувано було згадано про „колабораціоністів”, вихідців з ОУН-УПА, які нібито прислужували нацистам і яким, на недалеку думку В. Путіна, „потрібна була не Україна, а життєвий простір і раби для арійських панів” [*Стаття Володимира Путіна ...*, 2021a; *Стаття Володимира Путіна ...*, 2021b]. Звісно ж, серед зрадників усіх та усього були згадані І. Мазепа, С. Петлюра і С. Бандера (він ще й як той, хто „співробітничав” з нацистами). Вочевидь, що саме їхні послідовники, за хворою уявою В. Путіна, й вчинили „державний переворот” 2014 р. у Києві. „Стали погрожувати етнічними чистками і застосуванням військової сили. І мешканці Донецька, Луганська взялися за зброю, щоб захистити свій дім, мову, своє життя. Хіба їм залишили інший вибір — після погромів, які прокотилися містами України, після жаху і трагедії 2 травня 2014 року в Одесі, де українські неонацисти жаживо спалили людей, вчинили нову Хатинь? Таку саму розправу послідовники бандерівців готові були вчинити в Криму, Севастополі, Донецьку і Луганську. Вони і зараз не відмовляються від таких планів. Чекають на свій час. Але не дочекаються”, — обурюється у статті В. Путін й, вочевидь, забуває про номінальну назву власної ж писанини та усім цим відверто вказує на її справжній адресат — неосвічене населення російської глибинки і прихованих російських колаборантів в Україні [*Стаття Володимира Путіна ...*, 2021a; *Стаття Володимира Путіна ...*, 2021b].

Вказуючи на те, що в Україні практикується „створення в українському суспільстві атмосфери страху, агресивна риторика, потакання неонацистам, мілітаризація країни”, про „зовнішнє управління, включаючи нагляд іноземних радників за українськими органами влади, спецслужбами і збройними силами, військово „опанування” території України, розгортання інфраструктури НАТО”, що „Україна — це анти-Росія”, В. Путін фактично намагається створити й обумовити для себе саме в російському інформаційному просторі серед пересічного населення подобу індульгенції власним наступним діям, намагається підготувати вітчизняну і світову громадську думку, що терпець до стримування власних агресивних намірів у нього увірвався [*Стаття Володимира Путіна ...*, 2021a; *Стаття Володимира Путіна ...*, 2021b].

Текст містить фактичну загрозу того, що Біловезькі угоди 1991 року (які визнавали непорушність кордонів між колишніми радянськими республіками) можуть бути визнані недійсними, якщо Україна не поступиться Росії, що український народ є частиною російського, а отже, й територія

України є Росією. У ньому вмонтовано явні погрози на адресу офіційного Києва, натякаючи, що антиросійська політика наражає Україну на ризик втрати державності. Загрози переважно конструювалися з урахуванням західної аудиторії, що, як логічно було зауважено в аналізі Centre for Eastern Studies, робилося в контексті майбутніх виборів у Німеччині та тогочасних відносин Росії зі США, а отже, одна з нереалістичних цілей В. Путіна була й у тому, щоби відмовити новий уряд Німеччини та адміністрацію Д. Байдена від підтримки територіальної цілісності України [Domańska & Zochowski, 2021].

У статті відверто додавалися загрози подальшої дестабілізації України, якщо вона продовжить курс євроатлантичної інтеграції, разом із завуальованим попередженням про те, що Москва може вдатися до військових заходів. Усе це, звісно ж, мало би стати й посланням українській владі, яка, як показало недалеке майбутнє, так і не зрозуміла його справжнього змісту [Гай-Нижник, 2023; Гай-Нижник, 2024].

Ще більш відверто й пряmlinійно В. Путін заявив про свої наміри у зверненні 21 лютого 2022 року. Попри абсурдність і нікчемність обвинувачувальних тверджень, як історичних, так і геополітичних, варто одразу ж звернути увагу на його бачення України — „це невід’ємна частина нашої власної історії, культури, духовного простору” [Обращение Президента ..., 2022]. Тобто, у його уяві Україна була штучно створена В. Леніним (чому цього разу не австрійським Генштабом?) і вона є нічим іншим, як „історичною Росією” [Обращение Президента ..., 2022]. Утім, немає сенсу сперечатися з невігласом і свідомим брехуном, що сам вигадує потрібні його потворній і завойовницькій натурі історичні конструкти й намагається переконати в них примітивну свідомість неосвічених мас, аби тією чи іншою мірою обумовити злочини свого агресивного абсолютизму у середньовічному прагненні створити новітню імперію.

В. Путін примітивно повторив заїжджені ним і кремлівською пропагандою наративи про „державний переворот”, „корупцію”, „олігархат”, „диктат радикалів і націоналістів”, „трагедію в Одесі”, „утиски Донбасу і російськомовних”, „розправу над російською православною церквою”, „дерусифікацію та асиміляцію” і загальний занепад державності тощо. Проте провідною у тій заяві було твердження про те, що Україна готує антиросійське збройне підпілля й, відповідно, майбутній напад на Росію разом з НАТО, а також намагається з цією метою за допомогою Заходу створити ядерну зброю тощо. Фактично ж стрижневий і головний зміст звернення був демонстративним обвинуваченням США і НАТО, а Україна у цьому сплетінні суцільного антиросійського зла виступала як маріонетка і вістря неминучого нападу колективного Заходу на Росію.

Не обійшлося й без неонацистської істерії, зведеної до рівня аксіом:

— „українське суспільство зіштовхнулося зі зростанням крайнього націоналізму, який швидко набув форми агресивної русофобії та неонацизму”;

— „звідси й участь українських націоналістів і неонацистів у бандах терористів на Північному Кавказі”;

- „усе голосніше звучать територіальні претензії до Росії”;
- „державний рух [України] в бік печерного та агресивного націоналізму і неонацизму” [Обращение Президента ..., 2022].

Відтак, на завершення звернення, В. Путін нарешті розкриває справжню мету усієї своєї псевдоісторичної та не менш псевдополітологічної маячні у стилі та за методологією Гітлера/Сталіна:

- не існує „ніякого іншого рішення питання Донбасу, окрім воєнного”;
- „вважаю за необхідне прийняти вже давно назріле рішення — негайно визнати незалежність та суверенітет Донецької Народної Республіки та Луганської Народної Республіки”;
- Федеральні Збори РФ мають „підтримати це рішення, а за цим ратифікувати Договори про дружбу і взаємодопомогу з обома республіками” [Обращение Президента ..., 2022].

Проте це ще було не все. У підсумку В. Путін фактично оголосив Україні війну з натяком, що вона вийде далеко за межі двох східних її областей, якщо офіційний Київ не прийме цей ультиматум капітуляції: „Від тих, хто захопив і утримує владу, ми вимагаємо негайно припинити бойові дії. В іншому разі вся відповідальність за можливе продовження кровопролиття буде цілком і повністю на совісті правлячого на території України режиму” [Обращение Президента ..., 2022].

**Висновки.** Фактично ж, цією промовою В. Путін окреслив завершення малої холодної війни й оголосив тотальну гібридну війну Заходу, першою жертвою якої й мала стати Україна. За три дні розпочнеться новий період російсько-української війни — період тотальної війни Росії проти України [Гай-Нижник, 2022] й пропагандистський наратив „неонацизму” з боку В. Путіна також набуде нових обертів, частоти і сенсів.

Утім, коли вже згадувати про путінську фантазмагорію в спектрі орвеллівської антиутопії, що стає реальністю в державно-ідеологічній архітектурі Росії першої половини XXI ст., то доцільно зазирнути й, власне, за ширму, що прикриває підвалини неоімперської державобудови Російської Федерації. Так, наприклад, професор політології Каліфорнійського університету в Берклі Ентоні Джеймс Греґор (A. James Gregor) уже у 1998 р. опублікував порівняльне дослідження італійського фашизму і „нового націоналізму, що виник у пострадянській Росії” [Gregor, 1998].

У 2004 р., коли В. Путін удруге став президентом РФ, колишній радник президента США з національної безпеки Збігнев Бжезінський (Zbigniew Kazimierz Brzezinski) зазначив, що Кремль уособлює централізуючу традицію російської автократії, традицію, яка боїться будь-якої регіональної автономії, будь-якої справжньої децентралізації, традиція, що живить шовіністичну параною стосовно того, що політичний плюралізм майже неминуче звалить саму Росію у вир розвалу. З. Бжезінський у тій статті, яку показово назвав „Московський Муссоліні”, саме з італійським дуче порівнював російського президента. Автор прямо зазначав: „Фашистський режим супроводжувався поширенням почуття національної величі, дисципліною та піднесеними міфами про славне минуле. Так само Путін намагається змішати традиції ЧК

(ленінського гестапо, де його власний дід починав кар’єру) та сталінського керівництва країною у військовий час із домаганнями російського православ’я на статус Третього Риму та слов’янофільськими мріями про єдину величезну слов’янську державу, керовану з Кремля” [Brzezinski, 2004].

Наступного, 2005 року колишній директор ЦРУ США Джеймс Вулсі-молодший (R. James Woolsey, Jr.) в інтерв’ю радіостанції Radio Free Europe / Radio Liberty на міжнародній конференції „Форум-2000” зауважив, що влада Путіна все ближче підходить до того рубежу, за яким на Росію очікує фашизм [World: James Woolsey, 2005]. Дещо пізніше про фашизацію путінської Росії говоритиме й державний екссекретар США Гіларі Клінтон (Hillary Clinton) [Rucker, 2014] та низка як західних, так і незалежних російських політиків, істориків, політологів та аналітиків. Так, наприклад, американський політолог Олександр Мотиль (Aleksander J. Motyl) відтворив усі ознаки в путінській Росії тоталітарної держави з її системою терору, обов’язковою індоктринацією для підкорення мас та всеосяжним механізмом мобілізації тощо [Motyl, 2016], а нідерландський політолог Марсель ван Герпен (Marcel H. Van Herpen) у своїй праці переконливо довів тотожність суті путінської експансіоністської територіальної політики з нацистською політикою демографічного завоювання і знищення населення, що проживає на теренах, які визначені за ціль як „прихований життєвий простір” (Lebensraum) [Van Herpen, 2013].

Крім того, усе це тотожне перетворенню гітлерівської політики сфер впливу та захисту етнічних німців на путінський „захист” російськомовних та етнічних росіян в Україні [Suslov, 2018; Laguelle, 2015]. Іредентизм же концепту „руського міра” фактично копіює імперську політику III Райху щодо німецького народу напередодні та під час II Світової війни (Рур, Саар, Ельзас-Лотарінгія, Рейнська зона, Глучинська область Верхньої Сілезії, східна частина Верхньої Сілезії, округ Мальмеді та Ейпен, Мореснет, Північний Шлезвіг, область Мемельланд, Нова Швабія, Пфальц, Гессен, Данциг, Судети, Австрія).

Не менш показовим фактом тоталітаризованої (радянсько-фашистсько-нацистської) системи путінської Росії є культ вождя (власне, В. Путіна), каральних органів та мілітаризованого суспільства. Так, у контексті насадження суцільної воєнізованої субкультури можна згадати про контрольовані державою та її спецслужбами сотні тисяч активістів-мілітаристів „руського міра”, близько 250 тисяч членів Росгвардії, 700 тисяч осіб у 23 тисячах офіційних охоронних фірмах [Грищенко, 2018; Майоров та Квасов, 2021], 100 тисяч так званих козачих військ, близько 400 тисяч молоді у Юнармії [Gershkovich, 2019], а також кілька сотень тисяч членів широкої мережі патріотичних воєнізованих тренувальних, екстремальних спортивних, байкерських (на кшталт „Нічних вовків”) клубів, так званих православних рухів (як-то „Сорок сороків”) тощо.

Крім того, держава плекає бандитську субкультуру, що вийшла з концтаборів і була інкорпорована у правоохоронні органи і служби безпеки, де культивується кримінальний сленг (нова lingua franca), домінація грубої сили, відчуття „братства” на засадах „понять”, що подається як

ознака традицій і шлях до успіху — свого роду удержавлена мафія на чолі з „паханом-авторитетом” В. Путіним [Galeotti, 2018; Stephenson, 2015; Stephenson, 2017]. Ба більше, 2023 року серіалом „Слово пацана. Кров на асфальті” юнацьку і молодіжну субкультуру Росії було інфіковано новим вірусом аморальності, підміни понять добра і зла, естетики насилля, злочинної справедливості та романтизацією кримінально-понятійної ієрархії бандитизму кінця 1980-х, де головний герой дивним чином має зовнішню схожість із В. Путіним на світлинах часів його юності.

Водночас, слід зауважити, що навряд чи сам В. Путін асоціює свій режим з фашистським (Б. Муссоліні в путінській манії величі є лише другорядним невдахою, порівняно з А. Гітлером), нацизм для багатонаціональної РФ небезпечний — расова ідеологія Райху (навіть трансформована і прихована) є етноконфліктною і токсичною ще й з огляду на міжнародний імідж, як і особа А. Гітлера, який, до того ж, виявився переможеним. Цілком логічно, що путінській та російській свідомості найбільш притаманна сталінська модель тоталітарної держави, а сам Й. Сталін асоціюється у психіці В. Путіна з ним самим, з перемогами, імперіалізмом, що під виглядом СРСР відновив Російську імперію (намагання ж зіставити себе з образами царів Петра I та Олександра I зазнали невдачі), та з мудрим правителем, що уособлює „справедливу” жорстокість в ім'я величі Росії. Крім того, особа Й. Сталіна, попри геноцидальність його режиму, не стала свого часу на заваді Заходу укласти вимушений союз з цим диктатором, тож і в сучасні часи, натякає тому ж таки Заходу В. Путін, світ мусить знов прийняти вимоги і зазіхання кремлівського диктатора — нового Сталіна-Путіна й новітнього демона-гегемона над загниваючим ліберальним недоладом, якого В. Путін щиро ненавидить і глибоко зневажає.

Утім, для цинічної натури В. Путіна цілком доречним і раціональним є застосування й гітлерівських методів у своїй неоімперській політиці, якщо вони обіцяють певний успіх (зрештою, методи, дії та риторика диктаторів завжди мають спільні закономірності та ознаки, відмінними є лише нюанси і відтінки). Тож, гадається, В. Путін цілком розуміє, що його режим у своїх засадах раціонально міксує не лише неосталінізм, а й неогітлеризм і неофашизм, проте визнати це, звісно ж, було би елементарно недоречно (та й нагальності у цьому теж ніякої немає, достатнім є реабілітація в політиці історичної пам'яті російського населення сталінського режиму, що водночас і залякує, і затьмарює суспільну свідомість).

Разом з тим, у міру того, як застосування саме гітлерівських методів і заходів з боку Кремля щодо України ставало щораз очевиднішим і нахабнішим, в офіційній риторіці В. Путіна, з його вуст все частіше почали звучати слова засудження саме нацизму (раніше словесно засуджувався здебільшого фашизм), а згодом — йшлося вже про відродження неонацизму в Україні й, зрештою, що Україна і є неонацистською квазідержавою поголовно заселеною громадянами-неонацистами на чолі з київським нацистським режимом.

При цьому, як показав аналіз путінської риторики і публічних звинувачень у неонацизмі України, слід зауважити певні закономірності у засто-

суванні ним нарративу „неонацизму”, що виявляє його політичну тактику й розвінчує несправжність його ж власних нібито переконань щодо неонацистської природи української влади. Так, дослідження показало, що:

— риторика неонацизму і фашизму почала активно використовуватися В. Путіним після перемоги на виборах 2004 р.;

— після Помаранчевої революції у Києві щодо України пролунали звинувачення у її фашистизації, рівень загострення яких залежав від поступок її влади у взаєминах з Кремлем;

— звинувачення у неонацизмі і фашистизації Києва вщухли після призначення його політичного адепта в Україні В. Януковича прем'єр-міністром (2002–2005, 2006–2007) та обрання його 2010 р. Президентом України (25 лютого 2010 — 22 лютого 2014);

— у період між 2004 та 2014 роками основними цілями путінських звинувачень у проявах неонацизму стали країни Балтії — колишні союзні республіки;

— після перемоги Революції гідності у Києві, втрати влади проросійським президентом В. Януковичем та початку війни РФ проти України 2014 р. В. Путін знову побачив у ній „розгул неонацизму”, в чому також було звинувачено „київський режим, що захопив владу внаслідок державного перевороту”;

— протягом тривання т. зв. мінського процесу (2015–2018) з путінської риторики практично зникає застосування звинувачень у неонацизмі офіційного Києва;

— не застосовуються В. Путіним звинувачення у неонацизмі України й у 2019–2020 рр., коли новим Президентом України став В. Зеленський і який прагнув оновити переговорний процес з Росією і досягти мирних домовленостей з Кремлем;

— як тільки В. Зеленський на початку 2021 року виявив прагнення не грати на міжнародній арені за путінськими правилами, попри бажання досягти миру через компроміси з Кремлем, В. Путін знову повертає до своєї політичної риторики неонацистські звинувачення щодо „київського режиму” та України;

— у 2021 — на початку 2022 рр. в орбіту звинувачень України у неонацизмі з боку В. Путіна поступово потрапляє й так званий колективний Захід і НАТО, а кремлівська пропаганда набирає дедалі агресивнішого й однозначного звучання, що межує з ультиматумами і вказує на спрямованість Російської Федерації втілити свої реваншистські імперські амбіції силовим шляхом.

Тож у цих, здавалося б, на перший погляд, абсурдних звинуваченнях та очевидній оманливій риторичі були і є своя „еволюція”, і свої закономірності, що розвивалися і посилювалися за цілком „логічним” сценарієм комбінованої війни та відповідно до усталених правил облудливої пропаганди й розвитку подій у контексті не лише російсько-української війни, а й з огляду на стратегію гібридної війни В. Путіна з руйнації західної світоглядної (цивілізаційної) моделі та хаотизації усталеної світової системи безпеки.

### Бібліографічні посилання

- В ООН призвали продовжити боротьбу с героїзацією нацизма.* (2018, Ноябрь 16). Новости ООН. <https://news.un.org/ru/story/2018/11/1342941>
- Венкина, Е. (2021, Декабрь 17). *ГА ООН приняла резолюцию о борьбе с героизацией нацизма.* Deutsche Welle. <https://amp.dw.com/ru/genassambleja-oon-prinjala-predlozheniju-rf-rezoljuciju-o-borbe-s-geroizaciej-nacizma/a-60154820>
- Внешнеполитическая и дипломатическая деятельность Российской Федерации в 2007 году. Обзор МИД России.* (2008, Март 18). Министерство иностранных дел Российской Федерации. [https://www.mid.ru/ru/foreign\\_policy/news/1735625/](https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/1735625/)
- Военный парад на Красной площади.* (2017, Май 9). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/54467>
- Володимир Зеленський: Я готовий зустрітися з Путіним, якщо його дійсно цікавить вирішення кризових питань в українсько-російських відносинах.* (2021, Липень 1). Interfax-Україна. <https://interfax.com.ua/news/interview/753034.html>
- Встреча с офицерами и прокурорами, назначенными на вышестоящие должности.* (2015, Апрель 9). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/49226>
- Встреча с представителями международных общественных и религиозных организаций.* (2014, Июль 9). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/46180>
- Встреча с членами Совета законодателей.* (2014, Апрель 28). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/20869>
- Встреча с членами фракций политических партий в Государственной Думе.* (2014, Август 14). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/46451>
- Гай-Нижник, П. (2022). *Війна за життя. Україна дипломатична, XXIII*, 31–52.
- Гай-Нижник, П. (2023). *Напередодні тотальної війни: „російський синдром” дипломатії Володимира Зеленського (травень 2019 — лютий 2022 рр.). Україна дипломатична, XXIV*, 204–220.
- Гай-Нижник, П. П. (2017). *Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення.* Київ: „МП Леся”.
- Гай-Нижник, П. П. (2018). *Українсько-російські міждержавні взаємини 2010–2012 років під час першого етапу президентства В. Януковича.* *Гілея*, 135(8), 334–347.
- Гай-Нижник, П. П. (2024). *Напередодні тотальної війни: російське засліплення дипломатії В. Зеленського (травень 2019 — лютий 2022).* *Гілея*, 191–192(1–2), 66–82.
- Грищенко, А. В. (2018). *О концепции развития вневедомственной охраны на период с 2018 по 2021 год и далее до 2025 года.* *Академический вестник войск Национальной гвардии Российской Федерации*, 1, 6–9.
- Заседание Международного дискуссионного клуба „Валдай”.* (2014, Октябрь 24). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/46860>
- Заседание оргкомитета „Победа”.* (2017, Апрель 20). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/54347>
- Заседание Российского оргкомитета „Победа”.* (2016, Апрель 5). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/51641>
- Зеленський заявив про необхідність розширити „нормандський” формат і оновити „Мінськ”.* (2021, Квітень 27). Радіо Свобода. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyi-normandskyi-format-minsk/31225652.html>

- Интервью газете „Политика”. В преддверии визита в Республику Сербию Владимир Путин дал интервью ведущей сербской газете „Политика”. (2014, Октябрь 15). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/46806>
- Кропман, В. (2015, Ноябрь 20). *Украина против резолюции ООН по нацизму*. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/ru/a-18863395>
- Майоров, В. И., & Квасов, В. Б. (2021). Разработка концепции проекта закона „О государственной охранной деятельности в РФ”: обоснование, стратегия, перспективы. *Правопорядок: история, теория, практика*, 1(28), 19–32.
- Обзор внешней политики Российской Федерации. (2007, Март 27). Министерство иностранных дел Российской Федерации. [https://www.mid.ru/ru/foreign\\_policy/news/1676553/](https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/1676553/)
- Обращение Президента Российской Федерации. (2022, Февраль 21). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/67828>
- Парад Победы на Красной площади. (2019, Май 9). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/60490>
- Перечень поручений по итогам 37-го заседания Российского организационного комитета „Победа”. (2016, Апрель 19). Президент России. <http://kremlin.ru/events/administration/51753>
- Преображенная Россия в новом мире. Научно-практическая конференция МИД РФ. (26–27 февраля 1992 года). (1992). *Международная жизнь*, 3–4, 86–113.
- Пресс-конференция по итогам саммита Россия — Евросоюз. (2011, Декабрь 15). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/14012>
- Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів на Україні та заборону пропаганди їхньої символіки. Закон України (2015) (Україна). *Відомості Верховної Ради*, 26, 219.
- Протокол заседания Российского организационного комитета „Победа”. (2017, Май 4). Президент России. <http://kremlin.ru/events/councils/54453>
- Прямая линия с Владимиром Путиным. (2014, Апрель 17). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/20796>
- Путин, В. (2005, Май 7). *Уроки победы над нацизмом. Через осмысление прошлого — к совместному строительству безопасного гуманного будущего*. Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22949>
- Путин, В. (2005, Май 9). *Интервью ведущему американского телеканала „Си-Би-Эс” Майклу Уоллесу*. Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22958>
- Путин, В. (2014, Ноябрь 17). *Интервью немецкому телеканалу ARD*. Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/47029>
- Путин, В. (2019, Июль 4). *Интервью газете „Коррьере делла Сера”*. Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/60912>
- Резолюция ООН о борьбе с героизацией нацизма: объяснение „за” и „против”. (2016, Ноябрь 18). BBC News. Русская служба. <https://www.bbc.com/russian/features-38033059>
- Стаття Володимира Путіна „Про історичну єдність росіян та українців”. (2021а, Июль 12). Президент Росії. <http://kremlin.ru/catalog/countries/UA/events/66182>

- Статья Владимира Путина „Об историческом единстве русских и украинцев”. (2021b, Июль 12). Президент России. <http://kremlin.ru/catalog/countries/UA/events/66181>
- „Ukrainian leader calls for revamp of peace process to end Donbas war”. (2021, April 26). Financial Times. <https://www.ft.com/content/ed40d675-16b3-4a35-a157-b9bf0078b507>
- Brzezinski, Z. (2004, September 20). *Moscow's Mussolini*. The Wall Street Journal. <https://www.wsj.com/articles/SB109563224382121790>
- Domańska, M., & Żochowski, P. (2021, July 13). *Putin's article: „On the historical unity of Russians and Ukrainians”*. OSW. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2021-07-13/putins-article-historical-unity-russians-and-ukrainians>
- Galeotti, M. (2018). *The Vory: Russia's Super Mafia*. New Haven: Yale University Press.
- Gershkovich, E. (2019, April 17). *Russia's Fast-Growing „Youth Army” Aims to Breed Loyalty to the Fatherland*. The Moscow Times. [www.themoscowtimes.com/2019/04/17/russias-fast-growing-youth-army-aimst-to-breed-loyalty-to-the-fatherland-a65256](http://www.themoscowtimes.com/2019/04/17/russias-fast-growing-youth-army-aimst-to-breed-loyalty-to-the-fatherland-a65256)
- Gregor, A. (1998, March). James. *Fascism and the New Russian Nationalism*. *Communist and Post-Communist Studies*, 31(1), 1–15.
- James Fallon: „Schwächen reizen den Psychopathen”: US-Arzt erklärt Putins Psyche. (2022, July 27). Focus. [https://www.focus.de/politik/ausland/ukraine-krise/schwaechen-reizen-den-psychopathen-us-arzt-erklaert-putins-psyche\\_id\\_124851971.html](https://www.focus.de/politik/ausland/ukraine-krise/schwaechen-reizen-den-psychopathen-us-arzt-erklaert-putins-psyche_id_124851971.html)
- Laruelle, M. (2015). The Three Colors of Novorossiya, or the Russian Nationalist Mythmaking of the Ukrainian Crisis. *Post-Soviet Affairs*, 32(1), 55–74.
- Mierzejewski-Voznyak, M. (2018). The Radical Right in Post-Soviet Ukraine / Edited by Jens Rydgren. *The Oxford Handbook of the Radical Right (Oxford University Press)*, 608–629.
- Motyl, A. J. (2016). Putin's Russia as a Fascist Political System. *Communist and Post-Communist Studies*, 49(1), 25–36.
- Putin: „Pronti a dialogare con gli Usa. Contatti costanti con la Lega di Salvini”. (Putin: „Ready to dialogue with the USA. Constant contacts with Salvini's League”). (2019, Luglio 4). Corriere della Sera. [https://www.corriere.it/esteri/19\\_luglio\\_04/siamo-prontia-riannodareil-filo-strategicocon-l-america-11aac0fc-9dd0-11e9-9326-3d0a58e59695.shtml](https://www.corriere.it/esteri/19_luglio_04/siamo-prontia-riannodareil-filo-strategicocon-l-america-11aac0fc-9dd0-11e9-9326-3d0a58e59695.shtml)
- Rucker, P. (2014, March 5). *Hillary Clinton Says Putin's Actions Are Like 'What Hitler Did Back in the 30s'*. The Washington Post. [www.washingtonpost.com/news/post-politics/wp/2014/03/05/hillary-clinton-says-putins-action-are-like-what-hitler-did-back-in-the-30s/](http://www.washingtonpost.com/news/post-politics/wp/2014/03/05/hillary-clinton-says-putins-action-are-like-what-hitler-did-back-in-the-30s/)
- Sauer, N. (2022, March 7). *Vladimir Putin points to history to justify his Ukraine invasion, regardless of reality*. The Conversation. <https://theconversation.com/vladimir-putin-points-to-history-to-justify-his-ukraine-invasion-regardless-of-reality-177882>
- Stephenson, S. (2015). *Gangs of Russia: From the Streets to the Corridors of Power*. Ithaca: Cornell University Press, 288.
- Stephenson, S. (2017). It Takes Two to Tango: The State and Organized Crime in Russia. *Current Sociology*, 65(3), 411–426.
- Suslov, M. (2018). „Russian World” Concept: Post-Soviet Geopolitical Ideology and the Logic of ‘Spheres of Influence’. *Geopolitics*, 23(2), 330–353.
- Van Herpen, Marcel. (2013). *Putinism: The Slow Rise of a Radical Right Regime in Russia*. New York: Palgrave Macmillan, 278.
- World: James Woolsey, Former CIA Director, Speaks To RFE/RL At Forum 2000. (2005, October 10). Radio Free Europe / Radio Liberty. <https://www.rferl.org/a/1062001.html>

## References

- „Ukrainian leader calls for revamp of peace process to end Donbas war”. (2021, April 26). Financial Times. <https://www.ft.com/content/ed40d675-16b3-4a35-a157-b9bf0078b507>
- Brzezinski, Z. (2004, September 20). *Moscow's Mussolini*. The Wall Street Journal. <https://www.wsj.com/articles/SB109563224382121790>
- Domańska, M., & Żochowski, P. (2021, July 13). *Putin's article: „On the historical unity of Russians and Ukrainians”*. OSW. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2021-07-13/putins-article-historical-unity-russians-and-ukrainians>
- Galeotti, M. (2018). *The Vory: Russia's Super Mafia*. New Haven: Yale University Press.
- Gershkovich, E. (2019, April 17). *Russia's Fast-Growing „Youth Army” Aims to Breed Loyalty to the Fatherland*. The Moscow Times. [www.themoscowtimes.com/2019/04/17/russias-fast-growing-youth-army-aimst-to-breed-loyalty-to-the-fatherland-a65256](http://www.themoscowtimes.com/2019/04/17/russias-fast-growing-youth-army-aimst-to-breed-loyalty-to-the-fatherland-a65256)
- Gregor, A. (1998, March). James. Fascism and the New Russian Nationalism. *Communist and Post-Communist Studies*, 31(1), 1–15.
- Grishhenko, A. V. (2018). O koncepcii razvitija vnevedomstvennoj ohrany na period s 2018 po 2021 god i dalee do 2025 goda [About the concept of the development of non-governmental security for the period from 2018 to 2021 and further until 2025]. *Akademicheskij vestnik vojsk Nacional'noj gvardii Rossijskoj Federacii*, 1, 6–9 [in Russian].
- Hai-Nyzhnyk, P. (2022). Viina za zhyttia [War for life]. *Ukraina dyplomatychna*, XXIII, 31–52 [in Ukrainian].
- Hai-Nyzhnyk, P. (2023). Naperedodni totalnoi viiny: „rosiiskyi syndrom” dyplomatii Volodymyra Zelenskoho (traven 2019 – liutyi 2022 rr.) [On the eve of total war: the "Russian syndrome" of Volodymyr Zelenskyi's diplomacy (May 2019 - February 2022)]. *Ukraina dyplomatychna*, XXIV, 204–220 [in Ukrainian].
- Hai-Nyzhnyk, P. P. (2017). *Rosiia proty Ukrainy (1990–2016 rr.): vid polityky shantazhu i prymsu do viiny na pohlynannia ta sproby znyshchennia* [Russia vs. Ukraine (1990–2016): From a policy of blackmail and coercion to a war of absorption and attempted annihilation]. Kyiv: „MP Lesia” [in Ukrainian].
- Hai-Nyzhnyk, P. P. (2018). Ukrainsko-rosiiski mizhderzhavni vzaiemyny 2010–2012 rokiv pid chas pershoho etapu prezydentstva V. Yanukovycha [Ukrainian-Russian interstate relations of 2010–2012 during the first stage of V. Yanukovich's presidency]. *Hileia*, 135(8), 334–347 [in Ukrainian].
- Hai-Nyzhnyk, P. P. (2024). Naperedodni totalnoi viiny: rosiiske zasliplennia dyplomatii V. Zelenskoho (traven 2019 – liutyi 2022) [On the eve of total war: Russian blinding of V. Zelenskyi's diplomacy (May 2019 – February 2022)]. *Hileia*, 191–192(1–2), 66–82 [in Ukrainian].
- Interv'ju gazete „Politika”. V preddverii vizita v Respubliku Serbiju Vladimir Putin dal interv'ju vedushhej serbskoj gazete „Politika”* [Interview with "Polytyka" newspaper. On the eve of his visit to the Republic of Serbia, Vladimir Putin gave an interview to the leading Serbian newspaper Politika]. (2014, Oktjabr' 15). Prezident Rossii. <http://kremlin.ru/events/president/news/46806> [in Russian].
- James Fallon: „Schwächen reizen den Psychopathen”: US-Arzt erklärt Putins Psyche. (2022, July 27). Focus. [https://www.focus.de/politik/ausland/ukraine-krise/schwaechen-reizen-den-psychopathen-us-arzt-erklaert-putins-psyche\\_id\\_124851971.html](https://www.focus.de/politik/ausland/ukraine-krise/schwaechen-reizen-den-psychopathen-us-arzt-erklaert-putins-psyche_id_124851971.html)

- Kropman, V. (2015, Nojabr' 20). *Ukraina protiv rezoljucii OON po nacizmu* [Ukraine against the UN resolution on Nazism]. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/ru/a-18863395> [in Russian].
- Laruelle, M. (2015). The Three Colors of Novorossiya, or the Russian Nationalist Mythmaking of the Ukrainian Crisis. *Post-Soviet Affairs*, 32(1), 55–74.
- Majorov, V. I., & Kvasov, V. B. (2021). Razrabotka koncepcii proekta zakona „O gosudarstvennoj ohrannoju dejatel'nosti v RF”: obosnovanie, strategija, perspektivy [Development of the concept of the draft law "On State Security Activities in the Russian Federation": justification, strategy, prospects]. *Pravoporjadok: istorija, teorija, praktika*, 1(28), 19–32 [in Russian].
- Mierzejewski-Voznyak, M. (2018). The Radical Right in Post-Soviet Ukraine / Edited by Jens Rydgren. *The Oxford Handbook of the Radical Right* (Oxford University Press), 608–629.
- Motyl, A. J. (2016). Putin's Russia as a Fascist Political System. *Communist and Post-Communist Studies*, 49(1), 25–36.
- Obrashhenie Prezidenta Rossijskoj Federacii* [Speech of the President of the Russian Federation]. (2022, Fevral' 21). Prezident Rossii. <http://kremlin.ru/events/president/news/67828> [in Russian].
- Obzor vneshnej politiki Rossijskoj Federacii* [Overview of the foreign policy of the Russian Federation]. (2007, Mart 27). Ministerstvo inostrannyh del Rossijskoj Federacii. [https://www.mid.ru/ru/foreign\\_policy/news/1676553/](https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/1676553/) [in Russian].
- Parad Pobedy na Krasnoj ploshhadi* [Victory Parade on Red Square]. (2019, Maj 9). Prezident Rossii. <http://kremlin.ru/events/president/news/60490> [in Russian].
- Perechen' poruchenij po itogam 37-go zasedanija Rossijskogo organizacionnogo komiteta „Pobeda”* [The list was commissioned following the results of the 37th meeting of the Russian Organizing Committee "Pobeda"]. (2016, Aprel' 19). Prezident Rossii. <http://kremlin.ru/events/administration/51753> [in Russian].
- Preobrazhennaja Rossija v novom mire* [Transformed Russia in the new world. Scientific and practical conference of the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation]. Nauchno-praktičeskaja konferencija MID RF. (26–27 fevralja 1992 goda). (1992). *Mezhdunarodnaja zhizn'*, 3–4, 86–113 [in Russian].
- Press-konferencija po itogam sammita Rossija – Evrosojuz* [Press conference following the results of the Russia-EU summit]. (2011, Dekabr' 15). Prezident Rossii. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/14012> [in Russian].
- Prjamaja linija s Vladimirom Putiny* [Direct line with Vladimir Putin]. (2014, Aprel' 17). Prezident Rossii. <http://kremlin.ru/events/president/news/20796> [in Russian].
- Pro zasudzhennia komunistychnoho ta natsional-sotsialistychnoho (natsystskoho) totalitarnykh rezhymiv na Ukraini ta zaboronu propahandy yikhnoi symboliky [About the condemnation of the communist and national socialist (Nazi) totalitarian regimes in Ukraine and the prohibition of propaganda of their symbols]. *Zakon Ukrainy* (2015) (Ukraina). *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, 26, 219 [in Ukrainian].
- Protokol zasedanija Rossijskogo organizacionnogo komiteta „Pobeda”* [Minutes of the meeting of the Russian organizing committee "Pobeda"]. (2017, Maj 4). Prezident Rossii. <http://kremlin.ru/events/councils/54453> [in Russian].
- Putin, V. (2005, Maj 7). *Uroki pobedy nad nacizmom. Cherez osmyslenie prishlogo – k sovместnomu stroitel'stvu bezopasnogo gumannogo budushhego* [Lessons from the victory over Nazism. Through understanding the future — to the joint

- construction of a safe, humane future]. Prezident Rossii. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22949> [in Russian].
- Putin, V. (2005, Maj 9). *Interv'ju vedushhemu amerikanskogo telekanala „Si-Bi-Jes” Majklu Uollesu* [Interview with the host of the American TV channel "CBS" Michael Wallace]. Prezident Rossii. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22958> [in Russian].
- Putin, V. (2014, Nojabr' 17). *Interv'ju nemeckomu telekanalu ARD* [Interview with the German TV channel ARD]. Prezident Rossii. <http://kremlin.ru/events/president/news/47029> [in Russian].
- Putin, V. (2019, ljul' 4). *Interv'ju gazete „Korr'ere della Sera”* [Interview with Corriere della Sera newspaper]. Prezident Rossii. <http://kremlin.ru/events/president/news/60912> [in Russian].
- Putin: „Pronti a dialogare con gli Usa. Contatti costanti con la Lega di Salvini”*. (Putin: „Ready to dialogue with the USA. Constant contacts with Salvini's League”). (2019, Luglio 4). Corriere della Sera. [https://www.corriere.it/esteri/19\\_luglio\\_04/siamo-prontia-riannodareil-filo-strategicocon-l-america-11aac0fc-9dd0-11e9-9326-3d0a58e59695.shtml](https://www.corriere.it/esteri/19_luglio_04/siamo-prontia-riannodareil-filo-strategicocon-l-america-11aac0fc-9dd0-11e9-9326-3d0a58e59695.shtml)
- Rezoljucija OON o bor'be s geroizacijej nacizma: objasnenie „za” i „protiv”* [The UN resolution on combating the heroization of Nazism: explanation of "for" and "against"]. (2016, Nojabr' 18). BBC News. Russkaja sluzhba. <https://www.bbc.com/russian/features-38033059> [in Russian].
- Rucker, P. (2014, March 5). *Hillary Clinton Says Putin's Actions Are Like 'What Hitler Did Back in the 30s*. The Washington Post. [www.washingtonpost.com/news/post-politics/wp/2014/03/05/hillary-clinton-says-putins-action-are-like-what-hitler-did-back-in-the-30s/](http://www.washingtonpost.com/news/post-politics/wp/2014/03/05/hillary-clinton-says-putins-action-are-like-what-hitler-did-back-in-the-30s/)
- Sauer, N. (2022, March 7). *Vladimir Putin points to history to justify his Ukraine invasion, regardless of reality*. The Conversation. <https://theconversation.com/vladimir-putin-points-to-history-to-justify-his-ukraine-invasion-regardless-of-reality-177882>
- Stat'ja Vladimira Putina „Ob istoricheskom edinstve russkih i ukraincev”* [Vladimir Putin's article "On the historical unity of Russians and Ukrainians"]. (2021b, ljul' 12). Prezident Rossii. <http://kremlin.ru/catalog/countries/UA/events/66181> [in Russian].
- Stattja Volodimira Putina „Pro istorichnu ednist' rosijan ta ukrainciv”* [Volodymyr Putin's article "On the historical unity of Russians and Ukrainians"]. (2021a, ljul' 12). Prezident Rosii. <http://kremlin.ru/catalog/countries/UA/events/66182> [in Russian].
- Stephenson, S. (2015). *Gangs of Russia: From the Streets to the Corridors of Power*. Ithaca: Cornell University Press, 288.
- Stephenson, S. (2017). It Takes Two to Tango: The State and Organized Crime in Russia. *Current Sociology*, 65(3), 411–426.
- Suslov, M. (2018). „Russian World” Concept: Post-Soviet Geopolitical Ideology and the Logic of ‘Spheres of Influence’. *Geopolitics*, 23(2), 330–353.
- V OON prizvali prodolzhit' bor'bu s geroizacijej nacizma* [The UN called on to continue the fight against the heroization of Nazism]. (2018, Nojabr' 16). Novosti OON. <https://news.un.org/ru/story/2018/11/1342941> [in Russian].
- Van Herpen, Marcel. (2013). *Putinism: The Slow Rise of a Radical Right Regime in Russia*. New York: Palgrave Macmillan, 278.
- Venkina, E. (2021, Dekabr' 17). *GA OON prinjala rezoljuciju o bor'be s geroizacijej nacizma* [The UN General Assembly adopted a resolution on combating the heroization of Nazism]. Deutsche Welle. <https://amp.dw.com/ru/genassambleja-oon-prinjala-predlozhennuju-ff-rezoljuciju-o-borbe-s-geroizacijej-nacizma/a-60154820> [in Russian].

- Vneshnepoliticheskaja i diplomaticheskaja dejatel'nost' Rossijskoj Federacii v 2007 godu. Obzor MID Rossii* [Foreign policy and diplomatic activities of the Russian Federation in 2007]. (2008, Mart 18). Ministerstvo inostrannyh del Rossijskoj Federacii. [https://www.mid.ru/ru/foreign\\_policy/news/1735625/](https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/1735625/) [in Russian].
- Voennyj parad na Krasnoj ploshhadi* [Military parade on Red Square]. (2017, Maj 9). Prezident Rossii. <http://kremlin.ru/events/president/news/54467> [in Russian].
- Volodymyr Zelenskyi: Ya hotovy zustritysia z Putynym, yakshcho yoho diisno tsikavyt vyrishennia kryzovykh pytan v ukrainsko-rosiiskyx vidnosynakh* [Volodymyr Zelenskyi: I am ready to meet with Putin if he is really interested in solving the crisis issues in Ukrainian-Russian relations]. (2021, Lypen 1). Interfax-Ukraina. <https://interfax.com.ua/news/interview/753034.html> [in Ukrainian].
- Vstrecha s chlenami frakcij politicheskikh partij v Gosudarstvennoj Dume* [Meeting with members of fraction of political parties in the State Duma]. (2014, Avgust 14). Prezident Rossii. <http://kremlin.ru/events/president/news/46451> [in Russian].
- Vstrecha s chlenami Soveta zakonodatelej* [Meeting with members of the Council of Legislators]. (2014, Aprel' 28). Prezident Rossii. <http://kremlin.ru/events/president/news/20869> [in Russian].
- Vstrecha s oficerami i prokurorami, naznachennymi na vyshestojashhie dolzhnosti* [Meeting with officers and prosecutors appointed to higher positions]. (2015, Aprel' 9). Prezident Rossii. <http://kremlin.ru/events/president/news/49226> [in Russian].
- Vstrecha s predstaviteljami mezhdunarodnyh obshhestvennyh i religioznyh organizacij* [Meeting with representatives of international public and religious organizations]. (2014, Ijul' 9). Prezident Rossii. <http://kremlin.ru/events/president/news/46180> [in Russian].
- World: James Woolsey, Former CIA Director, Speaks To RFE/RL At Forum 2000*. (2005, October 10). Radio Free Europe / Radio Liberty. <https://www.rferl.org/a/1062001.html>
- Zasedanie Mezhdunarodnogo diskussionnogo kluba „Valdaj”* [Meeting of the Valdai International Discussion Club]. (2014, Oktjabr' 24). Prezident Rossii. <http://kremlin.ru/events/president/news/46860> [in Russian].
- Zasedanie orgkomiteta „Pobeda”* [Meeting of the "Pobeda" organizing committee]. (2017, Aprel' 20). Prezident Rossii. <http://kremlin.ru/events/president/news/54347> [in Russian].
- Zasedanie Rossijskogo orgkomiteta „Pobeda”* [Meeting of the Russian Organizing Committee "Pobeda"]. (2016, Aprel' 5). Prezident Rossii. <http://kremlin.ru/events/president/news/51641> [in Russian].
- Zelenskyi zaiavyv pro neobkhidnist rozshyryty „normandskyi” format i onovyty „Minsk”* [Zelensky stated the need to expand the "Normandy" format and update "Minsk"]. (2021, Kviten 27). Radio Svoboda. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyi-normandskyi-format-minsk/31225652.html> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.02.2024